

Zoia Kalinichenko

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Analytical Economics and Management
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*

FORMATION OF A SYSTEMATIC METHOD OF COST EVALUATION OF THE ECONOMIC ACTIVITY OF COUNTRIES

Summary

The essence of the concept of value-oriented management and its key concepts, methodological principles of calculating the indicator of economic added value of the enterprise are considered. Advantages and problematic aspects of the application of the value concept, determination of indicators and models of economic added value are highlighted. The results of the study of tools for the formation of value-added chains by Ukrainian enterprises are presented, which affect the efficiency of the Ukrainian economy and open the possibility of entering global value-added chains in the conditions of international integration. The tasks set and solved in the study are: generalization of the practice of creating chains of added value by economic structures in Ukraine and disclosure of comparative advantages; formation of directions for the integration of domestic enterprises into global chains of added value; assessment of the impact of integration processes and the consequences of creating added value on the development of the economy of Ukraine. The results of the study include the following: the main conceptual models for determining added value, which are used in international practice, are considered; indicated advantages and disadvantages of each of them and conditions for their use; the relevance of the implementation of value indicators in the activity of Ukrainian enterprises for the construction of an effective management system has been proven. A significant role in choosing a development strategy belongs to the determination of future income, the degree of sustainability, the value of the economic structure or its individual assets. Such a task contributes to the search and implementation of new, more accurate methods of performance evaluation.

Вступ

Дослідження економічної природи господарських систем дає змогу говорити про те, що вартість є таким агрегованим показником, який

здатний адекватно відобразити потенційну можливість задовольняти фінансові та економічні інтереси всіх учасників відносин (стейкхолдерів) як усередині підприємства, так і в його взаємозв'язках з оточуючим бізнес-середовищем. Орієнтоване на збільшення вартості підприємств управління поширилося в світовій практиці за останні 30–40 років та стало одночасно узагальнюючим цільові орієнтири, інструменти реалізації та засоби оцінки досягнутих результатів.

Основні підходи до розробки теоретико-методологічних основ формування та аналізу ланцюгів доданої вартості, розрахунку показників доданої вартості розглянуто у роботах Голова С. [1], Гриценко Л.Л. [2], Спільник І. [3], Лось В.О. [4], Порохні В.М. [5], та ін. Але процес розрахунку доданої вартості окремих ланцюгів чи господарських систем, який базувався б на кращих досягненнях економічної науки та світової практики, потребує подальшого дослідження.

В останні роки в науковій літературі досить часто звучить критика традиційних фінансових показників, джерелом яких є система бухгалтерського обліку й фінансової звітності, як основи для прийняття управлінських рішень. Ця критика спрямована на ретроспективний характер показників, що значно зменшує їх цінність для прийняття стратегічних управлінських рішень. Крім того, показники, сформовані в середовищі традиційного бухгалтерського обліку, в останні роки в значній мірі втратили цінність для менеджменту й зовнішніх інвесторів через їх обмеженість в умовах зростаючих ринкових конкурентних вимог.

Сьогодні важливими є систематизація методологічних засад аналізу ланцюгів доданої вартості, основних положень вартісно-орієнтованого управління та формування системної методики вартісного оцінювання економічної діяльності країн. Потребує дослідження формування підприємствами України ланцюгів доданої вартості, що впливає на ефективність української економіки та відкриває можливості входження в глобальні ланцюги доданої вартості, особливо в умовах міжнародної інтеграції.

До результатів дослідження можна віднести наступне:

- розглянуто основні концептуальні моделі визначення доданої вартості, які використовуються в міжнародній практиці;
- визначено переваги та недоліки кожної з моделей ланцюгів доданої вартості та умови для входження та їх використання;
- доведено актуальність ланцюгів доданої вартості для ефективної економіки.

Розділ 1. Визначення спеціалізації, що обумовлює інвестиційну привабливість в довгостроковому періоді

Необхідність змін в економіці України обумовлюється внутрішніми умовами та новими міжнародними реаліями. Світову економіку змінюють проривні наукові, інформаційно-комунікаційні, технологічні та цифрові новації.

Надзвичайно важливо розглянути основні фактори та умови, що можуть створити прямий вплив на розвиток України, отримати вигідні позиції країни у міжнародних ланцюгах доданої вартості. Так, фактори розвитку слід доповнити саме тими, вплив яких в національній економіці підсилювався останніми роками. Серед них варто вказати такі як:

1. Геополітичний (військовий) – агресія та війна як сучасний мегафактор, реальний стан та можливості країни протистояти загрозам як внутрішнім так і зовнішнім. Реальний вплив фактора виражається в погіршенні інвестиційного клімату, збільшенні системи ризиків і в результаті ненадійність інвестування у країну, яка залучена у зону військового конфлікту.

2. Геоекономічний – подолання внутрішньої кризи виробництва та зміцнення інтересів національного господарства, ліквідації системи владної монополії та реформування управління з метою ліквідації лобіювання певних інтересів, що суперечать законодавству та основним національним пріоритетам.

3. Фактори регіональної політики держави, під якими розуміють одночасно і державне регулювання територіального суспільного розвитку, і регулювання розвитку регіонів, що здійснюється централізовано державою. Базовим об'єктом регіональної політики в Україні зараз є обласний регіон. Однак, проблеми депресивних регіонів не можуть бути вирішені їх власними силами, потребують постійної уваги і фінансової допомоги з боку держави.

4. Фактори міжнародної інтеграції і глобалізації. Однією з головних тенденцій сьогодення є включення національних економік в процеси глобалізації. Окремі країни, лідери глобалізації, внаслідок того, що мають здатність генерувати і продавати ідеї, інформацію, фінансові послуги, високі технології, визначають загальну стратегію розвитку у світі. За входження у процес глобалізації країни, які не мають змоги генерувати нові технології, платять рентою, продаючи свої природні та людські ресурси. Перед країнами постають проблеми переважання в експорті сировини, виїзд працівників легально і нелегально за кордон на роботу. Вибір стратегії розвитку в цьому контексті визначатиме довгострокові умови подальшого економічного росту чи спаду. Проте розвиток глобалізації не повинен суперечити національним інтересам держави і інтересам окремих регіонів [6].

5. Фактори інформатизації характеризуються швидкими темпами підвищення їх ролі у забезпеченні економічного зростання. Формування баз інформації, її передавання, зберігання і можливості використання є чинником, який змінює державний розвиток та місце держави у світовій співпраці.

6. Фактори ринкової кон'юнктури, які проявляються у конкретних умовах відтворення робочої сили; руху товарів, послуг, цінних паперів; зміні обсягів виробництва, зайнятості, тощо. В основі кон'юнктури ринку лежить співвідношення попиту і пропозиції. Якщо коливання між ними незначні, то вплив цих факторів практично не проявляється. Але коли підвищення або пониження попиту на певні товари має довготермінову тенденцію, істотні зрушення у розміщенні продуктивних сил неминучі. Стійкий попит світового ринку на певні товари може протягом багатьох років визначати спеціалізацію господарства регіонів або і цілих країн, що в цілому обумовлює їх інвестиційну привабливість в довгостроковому періоді [7].

Розглядаючи основні фактори та умови, що впливають на розвиток України, дозволяють отримати вигідні позиції країні у міжнародних відносинах, звернемось до формування доданої вартості. Додавання вартості відбувається в кожному сегменті ланцюга доданої вартості, оскільки вартість продукту збільшується за рахунок різних видів діяльності, включаючи виробництво, переробку, пакування, транспортування, брендинг, роздрібну торгівлю, тощо. Коли суб'єкти у ЛДВ займають ринкові позиції, вони стають власниками продукту. Різниця у витратах на закупівлю та продаж продукту – це «додана вартість», яку вони створюють. Чистий прибуток визначається, коли витрати на переробку та вантажні роботи вираховуються з доданої вартості. В стратегічному аналізі ЛДВ поширеним є обрахування середньої доданої вартості та маржі на одиницю продукції для сегментів ЛДВ.

Основна частина додавання вартості в багатьох галузях обробної промисловості, наприклад, створюється не у виробництві, а вище по ланцюгу (вхідний потік або англ. *upstream*). Так відбувається і в діяльності з досліджень та розвитку, яка веде до появи нової продукції та підвищення продуктивності. Нижче по ланцюгу (вихідний потік або англ. *downstream*) – додавання вартості формується у діяльності з дизайну, брендингу та маркетингу.

Аналіз ЛДВ повинен враховувати те, що ланцюги постійно змінюються. Розподіл доданої вартості також змінюється. Основні структурні сили, що є рушіями змін у промислових системах, включають інтеграцію, спеціалізацію, технологічні зміни та зростання вимог до екологічної безпеки. Бар'єри для входу до ланцюга поступово

знижуються. Тому важливо зосередити увагу на тому, як із часом змінюється розподіл вартості та на які зміни можна очікувати у майбутньому. Відповідно, важливо розуміти існуючі та потенційні виробничі потужності у ланцюгу доданої вартості та типи технологій, що використовуються фірмами у виробництві.

Результати аналізу ланцюга доданої вартості можна використати для кращого розуміння того, як ланцюг функціонує. Проте у більшості випадків аналіз ланцюга доданої вартості спрямований на розробку заходів з метою усунення вузьких місць у розвитку ланцюга та досягнення певних цілей. В останньому випадку від аналітика ланцюгів доданої вартості вимагатиметься надання рішень для розвитку ланцюга. Таким чином, для перетворення діагнозу на конкретні дії, за допомогою яких виявлені проблеми можна буде подолати, буде необхідним певний ступінь креативності.

Практичний підхід ЮНІДО до аналізу інтеграції до ланцюгів доданої вартості фокусується на комплексі з 7 вимірів з 40 аналітичних параметрів. Після створення початкової карти до неї додаються додаткові шари інформації про конкретні аспекти ланцюга доданої вартості, відповідно до аналітичних параметрів. Аналіз ланцюгів доданої вартості, який надає інформацію за меншою ніж 40 кількістю параметрів, наданих у таблиці, є неповним по суті та не відповідає комплексному вимірові аналізу ланцюга створення вартості.

Зміни у промислових системах також пов'язані з життєвими циклами промисловості. Тому важливо зосередити увагу на тому, як із часом змінюється розподіл вартості та на які зміни можна очікувати у майбутньому. Важливо розуміти існуючі та потенційні виробничі потужності у ланцюгу доданої вартості та типи технологій, що використовуються фірмами у виробництві. Крім того, важливо також вести оцінку по всьому ланцюгу вартості, розрізняти різні етапи трансформації відповідно до життєвого циклу ланцюга доданої вартості (табл. 1).

Отже, сучасні тенденції тісно пов'язані з ланцюгами доданої вартості. Їх зростання змінює характер економіки, здійснює вплив на країни в цілому, завдяки входженню в глобальні ланцюги доданої вартості.

**Методика розрахунку економічної доданої вартості,
чистого операційного прибутку,
середньозваженої вартості капіталу**

Методика розрахунку економічної доданої вартості, чистого операційного прибутку, середньозваженої вартості капіталу та інвестованого капіталу	
Показник EVA	<p>Показник EVA простий та ефективний у використанні, він може бути розрахований як по підприємству в цілому, так і по окремих інноваційних проектах. Він має складну внутрішню структуру. Єдиної методики розрахунку EVA не існує, та в загальному вигляді показник EVA визначається як різниця між чистим прибутком та вартістю використаного для її отримання власного капіталу підприємства.</p> <p>Розглянемо розрахунок економічної доданої вартості більш детально. У формалізованому вигляді розрахунок показника EVA можна представити таким чином [5]:</p> $EVA = NOPLAT - WACC * CE ,$ <p>де <i>NOPLAT</i> (Net Operation Profit After Taxes) – чистий операційний прибуток після виплати податків; <i>WACC</i> (Weighted Average Cost of Capital) – середньозважена вартість капіталу; <i>CE</i> (Capital Employed) – інвестований капітал.</p> <p>Чистий операційний прибуток після виплати податків (NOPLAT) може бути розрахований таким чином:</p> $NOPLAT = ЧП + \Delta\Pi + Z + P_L - V_d + K_r ,$ <p>де <i>ЧП</i> – чистий прибуток; <i>\Delta\Pi</i> – зміна відкладених податків; <i>Z</i> – монетарна участь; <i>P_L</i> – післяподаткові відсоткові платежі; <i>V_d</i> – післяподатковий відсотковий дохід; <i>K_r</i> – курсова різниця.</p>
Чистий операційний прибуток після виплати податків (NOPLAT)	
Середньозважена вартість капіталу (WACC)	<p>Середньозважена вартість капіталу (WACC) враховує частку та ринкову вартість як власного, так і позикового капіталу, тоді сукупний капітал підприємства представимо в такому вигляді:</p> $SC(t) = VC(t) + PC(t),$ <p>де <i>SC(t)</i> – сукупний капітал у момент часу <i>t</i>; <i>VC(t)</i> – власний капітал у момент часу <i>t</i>; <i>PC(t)</i> – позиковий капітал у момент часу <i>t</i>.</p>
Середньозважена вартість капіталу на основі структури капіталу WACC(t)	<p>Середньозважену вартість капіталу можна розрахувати на основі його структури:</p> $WACC(t) = W_{VC}(t) * d_{VC}(t) + W_{PC}(t) * d_{PC}(t) ,$ <p>де <i>WACC(t)</i> – середньозважена вартість сукупного капіталу підприємства протягом періоду часу <i>t</i>; <i>W_{VC}(t)</i> – вартість власного капіталу протягом періоду часу <i>t</i>; <i>d_{VC}(t)</i> – частка власного капіталу в його сукупному обсязі протягом періоду часу <i>t</i>; <i>W_{PC}(t)</i> – вартість позикового капіталу протягом періоду часу <i>t</i>; <i>d_{PC}(t)</i> – частка позикового капіталу в його сукупному обсязі протягом періоду <i>t</i>.</p>

Розділ 2. Формування доданої вартості та позитивні зміни в структурі економічної системи України

Серед основних умов, що впливають на формування капіталу та доданої вартості, змінюють структуру економічної системи України, можна відзначити наступні: політико-правові, організаційно-економічні, інноваційно-технологічні, інфраструктурні, соціально-демографічні. З огляду на вищезазначене, важливо відзначити значущість приєднання України до Декларації організації економічного співробітництва та набуття членства в Інвестиційному комітеті ОЕСР. Це сприятиме успішній реалізації фінансово-інвестиційного механізму розвитку та надасть суттєві переваги для країни, а саме: свідчитиме про запровадження Україною міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності; сприятиме залученню прямих іноземних інвестицій шляхом усунення обмежень щодо секторів, в яких іноземне інвестування заборонено; сприятиме поліпшенню конкурентного середовища та впливу на впровадження та розповсюдження інновацій.

З метою активізації в Україні регіонального розвитку необхідне удосконалення та поліпшення інвестиційної інфраструктури, а саме створення регіональної мережі індустріальних парків і надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки. У Державній стратегії розвитку ці питання визначались як пріоритетні. Розвиток індустріальних парків має сприяти активізації інвестиційної діяльності, поширенню інноваційних процесів, стимулюванню промислового виробництва, збільшенню обсягів виготовлення орієнтованої на експорт продукції та підвищенню конкурентоспроможності економіки країни та її регіонів.

Важливим інструментом успішної реалізації вартісно-орієнтованого підходу має стати розвиток партнерських відносин держави та бізнесу. В сучасних умовах функціонування національної економіки активізація державно-приватного партнерства матиме такі переваги, як: підвищення ефективності використання бюджетних коштів; залучення додаткових фінансових ресурсів у створення та модернізацію інфраструктурних об'єктів; поліпшення якості та своєчасності надання публічних послуг; одержання соціального ефекту від підвищення зайнятості населення, стимулювання економічного зростання з широким використанням інновацій та сучасних технологій.

Пріоритетними інструментами інтеграції України у світову співпрацю є:

1. Обов'язкова локалізація виробництв за участю держави.
2. Запуск широкої мережі сучасних індустріальних парків з розвинутою інфраструктурою та дієвими податковими стимулами, на базі яких можливе прискорене формування виробничих кластерів.
3. Підтримка R&D у промисловості через фонди та державне фінансування [8].

Ключовий фактор успішної інтеграції в ланцюги доданої вартості – наявність розвиненої переробної промисловості. Зараз країні необхідна масштабна програма з будівництва переробних заводів на власній території. Розумна індустріальна політика своєю чергою має забезпечити системний та цілісний підхід для цього.

Успішна інтеграція в ГЛДВ передбачає наявність у країні цілого ряду інструментів системного впливу та розвитку, таких як промислова політика, орієнтована на експорт, інноваційна політика, гармонізація в технічному регулюванні, високий рівень підтримки на рівні торговельних угод тощо. Щоб демонструвати конкурентні переваги на рівні Індустрії 4.0, бізнес має інвестувати в освітні програми, спільно із закладами вищої освіти розвивати тренінгові центри та швидко освоювати нові навички. В першу чергу, щоб досягти розвитку національній економіці слід подолати низьку економічну продуктивність.

Єврокомісія зосередилася на розвитку шістьох стратегічних ланцюгах доданої вартості: «підключених», екологічно чистих та автономних транспортних засобів, «розумного» здоров'я, промисловості з низьким рівнем викидів CO₂, водневих технологій та систем, індустріальних інтернет-речей, кібербезпеки. Україна готується всіляко підтримати такі підходи до власної стратегії розвитку. Основою стратегії інтеграції українських інжинірингових підприємств у ГЛДВ повинні стати такі складові:

- створення сприятливого бізнес-клімату: пільгові умови оподаткування виробників в Україні, доступні умови фінансового кредитування проєктів, створення технопарків та ВЕЗ;
- завершення узгодження технічних норм і стандартів в Україні з вимогами ЄС;
- розробка мотиваційної програми для інвесторів купувати продукт українського виробника [9].

Основою успішної інтеграції промисловості в ланцюги доданої вартості є саме інноваційні екосистеми, на яких можуть базуватися розвинуті секторальні та регіональні кластери, які своєю чергою функціонують на принципах поглибленої інтеграції та смарт-спеціалізації. Розвинуті кластери мають значно кращі показники продуктивності, ніж звичайні експортери, а отже й інтеграції в ГЛДВ.

У звітах ЮНІДО також наголошується, що кластери важливі саме для створення спеціалізованої інфраструктури та надання послуг, які можуть використовуватися кластерними компаніями, зменшуючи їхні індивідуальні інвестиції. Відповідно, українським кластерам з промисловості та хайтеку потрібно поглиблювати спеціалізацію у своїх нішах та цільових сегментах, розвивати конкурентні переваги на засадах інноваційності, якості, використання цифрових технологій

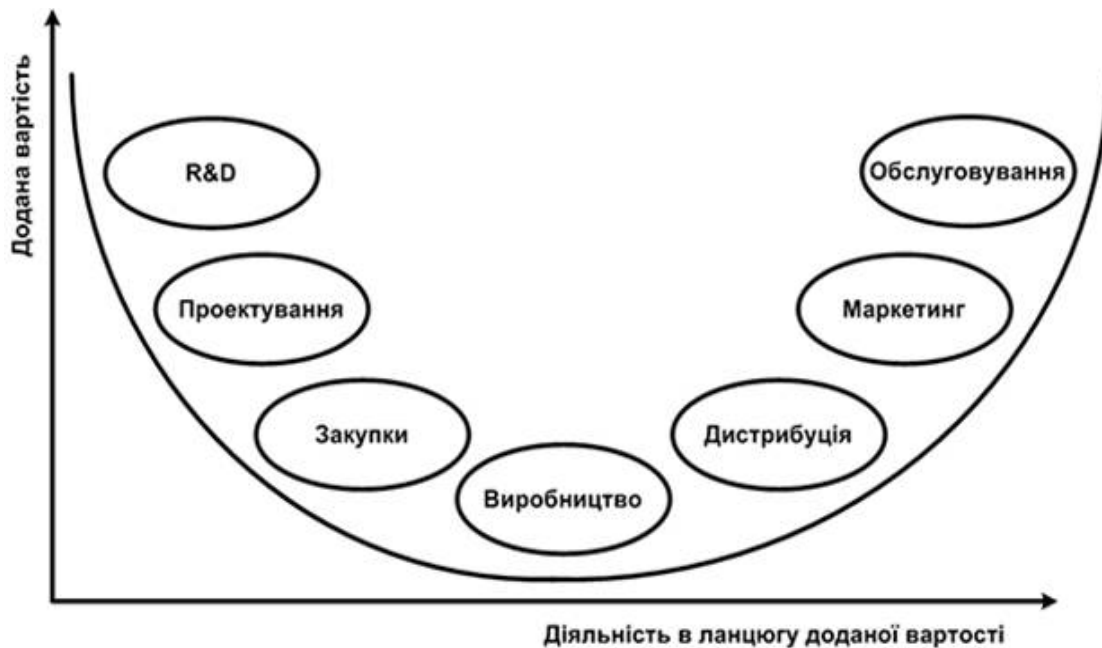


Рис. 1. Модель ланцюга доданої вартості

Джерело: [10]

Регіоналізація ланцюгів доданої вартості (рис. 1) є не новим трендом. Та політика регіональних і глобальних ланцюгів доданої вартості набуває сьогодні нових сенсів і вже переглядається. Для України – це ще один великий шанс на кращу інтеграцію в ЄС як промислового та технологічного хабу. Інтеграція вітчизняних підприємств до ланцюгів доданої вартості є принципово важливою для розвитку промисловості України. Участь у таких ланцюгах дає синергетичний ефект, дозволяє учасникам об'єднувати потужності для досягнення поставлених цілей і завдань і покращує конкурентоспроможність.

Водночас існують інтернаціональні ланцюги доданої вартості й на базі українських компаній. Найбільш відомий приклад – металургія. Використовуючи повний цикл виробництва металургійної продукції та активи за кордоном, компанії України стають частиною міжнародних ланцюгів, отримують прирощення доданої вартості.

Потенційно Україна володіє повним циклом та численними перевагами у виробництві літаків. Однак цей ланцюг не працює ефективно через системні проблеми: складність у залученні нових технологій, брак інвестиційних коштів, вади управлінських підходів, негативні наслідки виробничої кооперації з РФ, та сильну конкуренцію на ринках збуту.

В Україні наявні також великі можливості для інтеграції в ГЛДВ таких секторів, як техніка для агропромислового комплексу, залізничні вагони, морські та річкові судна. Тут можливе постачання продукції на ланках від металопрокату й до складних компонентів конструкції й готових машин,

агрегатів, транспортних засобів. Також великий потенціал мають виробники спеціалізованого програмного й апаратного забезпечення.

Сприятливими факторами для входження наших промислових підприємств у ланцюги створення вартості є: близькість до європейських ринків збуту; розвинена транспортна, енергетична інфраструктура; досить висока загальна якість трудових ресурсів, їх здатність до швидкого навчання; суттєвий потенціал цифровізації та інтенсифікації промисловості, активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій [11].

У світі активізувався тренд переміщення міжнародними компаніями своїх виробничих майданчиків з Китаю до інших регіонів, зокрема, через те, що в глобальній економіці вже сформувалася досить сильна залежність від виробництва товарів у КНР. Цей тренд прискорюють такі чинники, як активізація конкурентної боротьби проти Китаю (з боку США, ЄС) та COVID-19. ЄС констатує, що не може надалі «залежати від Азії та Китаю в забезпеченні товарами чи то в аерокосмічній, чи в медичній галузях, чи в інших ланцюгах постачання». Цей тренд створює для України додаткові можливості, щоб «прийняти» виробництва, переміщені з КНР, і створити нові.

В коротко- і середньостроковій перспективі Україна зможе отримати більше доходів за рахунок збільшення виробництва у відносно вузькому діапазоні традиційних товарів, що експортуються. В довгостроковій перспективі товарна й географічна диверсифікація експорту могла б зміцнити економічну стійкість української промисловості та прискорити впровадження нових технологій виробництва.

Ще однією особливістю впливу ЛДВ на розвиток промисловості є те, що експортоорієнтовані галузі (харчова промисловість, машинобудування металургія) вносять найбільший внесок у створення валової доданої вартості промисловості: в 2020 р. ці галузі сформували 46% валової доданої вартості усієї промисловості України.

Структурні зміни в експорті відбуваються повільно, в результаті у короткостроковій перспективі зберігатиметься сировинний характер українського експорту, що спричиняє високу залежність економіки України від ситуації на глобальних ринках. Це знижує можливості отримання додаткової частини доданої вартості та свідчить про необхідність стимулювання експортної активності перспективних галузей з більш глибоким ступенем переробки сировини. У цих умовах зміна стратегічної поведінки виробників і, як наслідок, структури промислового виробництва країни та окремих секторів, є одним з напрямів адаптації національного виробництва до нових викликів і можливостей, обумовлених міжнародною торгівлею.

Розділ 3. Аспекти інтеграції в ГЛДВ в Україні: прикладі в різних секторах економіки

Взагалі формування глобальних ланцюгів доданої вартості є процесом досить складним, і тому важливо розглядати конкретні приклади, що демонструють різні аспекти цього процесу, проблеми на шляху міжнародної інтеграції. Чимало з них є неоднозначними за своєю результативністю. У цьому огляді ми наведемо найбільш відомі приклади в окремих галузях.

IT-галузь: Статистика свідчить, що понад 70% українського IT-експорту становлять послуги з розробки програмного забезпечення – аутсорсинг. По суті, наші розробники вже давно інтегровані в більш розвинуті екосистеми та ланцюги інших країн. Великі компанії, такі як «Luxoft», «Softserve», «Eleks», «Global Logic», «Infopulse» та інші, створюють програмні продукти під великі глобальні бренди й часто є ланками їхніх технологічних екосистем та ланцюгів. Наприклад, українські розробники «Luxoft» розробляють технології керування авто, включно з безпілотними, для великих німецьких автовиробників. Інша сфера спеціалізації компанії – енергоринок. Компанія розробляє програмне забезпечення, яке пізніше виходить під брендом «Alstom» у вигляді готових програмних платформ [12].

Переваги від інтеграції цих компаній у світові ланцюги полягають насамперед у зміні стандартів для освітньої та кадрової системи в Україні. IT-аутсорсери значно підняли стандарти освіти та кваліфікації кадрів, що також впливає на весь ринок кадрів.

Промисловість: Кластер «Закарпаття» характеризується тим, що по суті, більшість заводів цього кластеру є ланками міжнародних ланцюгів брендів, таких як «Eurocar», «Jabil», «Yazaki», «Fischer» тощо. Таким чином, цей кластер одним з перших перейшов на системну модель інтеграції в ГЛДВ, а питання ще глибшої спеціалізації, інфраструктури, підготовки кадрів, діджиталізації тощо виносяться на рівень усього кластеру. Це, безумовно, сприяє покращенню довіри інвесторів та зростанню конкурентоспроможності. Переваги ж для української економіки класичні: робочі місця, доходи в бюджет, розвиток регіону. Не менш важливим є те, що кластер утримує й нарощує галузеву експертизу. Чого важко сказати про ряд українських машинобудівних секторів, неінтегрованих у ГЛДВ, як те ж авіабудування.

З іншого боку, глибока інтеграція у світові ланцюги має зворотну сторону під час кризи. Погіршення стану європейського автопрому автоматично веде до скорочення замовлень та робочих місць і в залежних від нього підприємствах України. На відміну від швейних кластерів, переорієнтувати складні промислові виробництва на випуск іншої продукції чи швидко диверсифікувати географію постачань дуже важко.

Приладобудування – приклад «MedTech»: Кейс «MedTech» є класичним прикладом низької готовності вітчизняних підприємств до інтеграції в ГЛДВ. Нагадаємо, що потужності вітчизняних підприємств задовольняти потреби власної медичної системи в окремих високотехнологічних засобах, таких як апарати штучної вентиляції легень, є цілком достатніми. Особливо коли мова йде про простіші товари, як засоби індивідуального захисту. Але на шляху до реалізації потенціалу, у тому числі експортного, стоять значні перешкоди. Серед них і неготовність профільних асоціацій до співпраці в напрямку збільшення потужностей та імпортозаміщення. Таким чином, поведінка окремих вітчизняних виробників, керівники яких дотримуються позиції «захисту інтересів вітчизняних виробників», може вести до гальмування розвитку галузі. Цей приклад «шкідливого протекціонізму», на думку Аналітичного центру «Industry4Ukraine», типовий для багатьох вітчизняних галузей промисловості.

Інжиніринг та проектування / Індустрія 4.0: Ця категорія об'єднує десятки компаній малого та середнього бізнесу, які успішно експортують та є інтегрованими в ГЛДВ. Головні доходи компанії отримують від експортних контрактів, але направляють їх в розвиток інновацій. Іншими словами, саме експорт та інтеграція в ГЛДВ є джерелом їх інноваційного розвитку. Хоча є сотні замовників і в Україні, маржа контрактів на зовнішніх ринках значно краща. Приклади компаній нам показують: а) величезний потенціал українських розробників та промисловців для інтеграції в ГЛДВ; б) численні переваги цієї інтеграції – перш за все у сфері покращення інноваційного рівня та конкурентоздатності.

Розвиток імпортозаміщення на основі політики модернізації є дієвим напрямом відродження галузей промисловості. Підписання Україною торговельних угод скорочує можливості для проведення політики протекціонізму, тому більш прагматичним стає запровадження економічних стимулів для створення та розвитку виробничих потужностей, спрямованих на виробництво вітчизняних аналогів імпортованої продукції, що і передбачає проведення програм імпортозаміщення. Розпочати їх варто з визначення середньо- та довгострокових орієнтирів стимулювання випуску вітчизняної продукції, які надалі мають бути втілені в конкретні національні проекти. Для того щоб вони максимально стимулювали зростання внутрішнього ринку, їхню розробку та реалізацію варто сконцентрувати за галузевими ознаками.

Для зниження сировинної орієнтації експорту важливим є посилення інтеграції українських виробників до глобальних ланцюгів доданої вартості, зокрема на їх верхні ланки. Цей процес в Україні вже розпочався. Такі галузі, як машинобудування (виробництво комплектуючих для автомобільної промисловості), легка, меблева (виробництво панелей для будівництва) та інші вже залучені у світові виробничі мережі.

Загальноприйнятим показником участі у глобальних ланцюгах доданої вартості є торгівля проміжними товарами, яка має постійну тенденцію до зростання. За даними Світового банку, частка експорту проміжної продукції України наближається до 50% [14].

Процеси активного входження у глобальний світовий ринок та інтеграція переробної промисловості України у вищі ланки глобальних ланцюгів доданої вартості суттєво впливають на промисловий розвиток. Займаючи торговельні ніші та вбудовуючись у ланцюги доданої вартості, промислові виробники України вимушені пристосовуватись до вимог світового попиту. Це призводить до змін у структурі промисловості: в тих секторах, які орієнтовані на експорт, модернізація виробництва, впровадження інновацій, підвищення якості й конкурентоспроможності продукції відбувається більш високими темпами, ніж в інших секторах. З іншого боку, подальша лібералізація зовнішньої торгівлі призводить до посилення конкуренції на внутрішньому ринку у зв'язку зі зростаючим імпортом, що є джерелом додаткових ризиків.

Особливістю ГЛДВ є зниження бар'єрів на вході в нижні ланки ланцюгів доданої вартості, що спрощує Україні інтеграцію у глобальний експорт готового продукту. Проте ці умови спрощення доступу на перші ланки також можуть виступати як гальмуючий чинник для модернізації, оскільки обмежений інституційний розвиток, недостатнє технологічне забезпечення виробництва, слабкий взаємозв'язок з внутрішньою економікою призводять до спеціалізації на первинній переробці сировини. До того ж слабка торговельна політика разом із сучасним зовнішньоекономічним іміджем країни можуть призвести до неглибокої інтеграції на низьких ланках ГЛДВ.

Проте існують і певні ризики. Так, участь у ГЛДВ в умовах низької динаміки експорту готової продукції, може призвести до гальмування структурної трансформації промисловості в частині зростання поставок товарів первинної переробки, як це відбулось у країнах Латинської Америки.

Подальші перспективи участі України в глобальному торговельному просторі залежатимуть від того, чи буде досягнуто зростання конкурентоспроможності внутрішньої частини ланцюга доданої вартості. Це вимагає розроблення і впровадження ефективних заходів державного менеджменту з підтримки української промисловості в умовах дії сучасних торговельних угод, що посилює актуальність формування та реалізації ефективної торговельної політики України. До того ж, враховуючи експортозалежність економіки України (у структурі ВВП частка експортно-імпортних операцій коливається в межах 45–60%), відсутність довгострокової стратегії зовнішньоекономічної політики в Україні унеможливує захист національного виробництва, при

використанні повною мірою тих механізмів, які успішно застосовують інші країни світу.

Упровадження ефективних інструментів стимулювання входження переробної промисловості України до глобальних ланцюгів доданої вартості передбачає створення ефективної політики та інституцій, націлених на усунення обмежень при інтеграції українського виробника до міжнародних виробничих мереж. Зусилля необхідно спрямувати на максимальне збереження митно-тарифного регулювання у цій сфері, а за неможливості – введення технічних стандартів чи застосування інших адміністративних методів нетарифного регулювання для недопущення витіснення національного виробника з внутрішнього ринку продовольства. Особливо слід звернути увагу, що експортний потенціал країн – членів Європейського Союзу в цій сфері перевищує місткість внутрішнього ринку України у 1,5–2 рази [19].

З огляду на зміни державної підтримки і відхід від прямого субсидування окремих галузей, що унеможлиблює використання методів прямої державної підтримки (експортне субсидювання), першочерговими завданнями, що стимулюють виробництво і торгівлю на окремих ланках ланцюгів доданої вартості, мають стати:

1) у сфері виробництва сировини та первинних продуктів:

гармонізація вітчизняних норм у сфері стандартизації та сертифікації сировини та матеріалів, яка передбачатиме вдосконалення адміністративно-правового регулювання в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, яке здійснюється в державі й націлене на скорочення випуску неякісної, а в окремих випадках і небезпечної продукції, що виготовляється із порушенням правил, норм і стандартів, прийнятих в Україні та світі; оновлення системи технічного регулювання; усунення дублювання у сфері державного нагляду за відповідністю продукції; спрощення процедур походження українських матеріалів; розширення участі інституцій технічного регулювання в європейських та міжнародних форумах та заходах, для забезпечення координації та ефективної системи обміну інформацією;

2) у виробничому сегменті ланцюга доданої вартості (обробка, збирання та виготовлення продуктів із меншим ступенем додавання вартості):

– адаптація промислових виробників до екологічних вимог для інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості: застосування технологій збереження води та енергії, зменшення використання ресурсів, скорочення викидів парникових газів та забруднення навколишнього середовища, використання екологічно чистих матеріалів та сировини; дотримання вимог екологічного маркування, стимулювання вітчизняних підприємств з метою зменшення енергоємності виробництва та освоєння

технологій нового виробництва, зокрема, для розвитку альтернативної енергетики, збереження біорізноманіття тощо;

3) у маркетинговому сегменті ланцюга доданої вартості (кінцеві ринки та торгівля):

- зростання купівельної спроможності покупців на кінцевих споживчих ринках, що передбачає стимулювання розвитку внутрішнього ринку, а саме страхування підприємницьких ризиків у виробничій і торговельній діяльності, збільшення участі у державних закупівлях тощо;

- розвиток системи логістичного обслуговування міжнародних товаропотоків, що передбачає уніфікацію національних законодавств, гармонізацію транспортно-логістичної інфраструктури з тим, щоб вона мала єдині технічні параметри. Окремим стратегічним напрямом інтеграції України в європейську логістичну систему є приведення транспортних засобів перевізників у відповідність до екологічних і технічних стандартів ЄС;

- посилення спроможності ланцюга реагувати на кінцеві потреби споживачів та забезпечення відкритості інформації про якість продукції;

- брендінг національного виробництва, посилення іміджу та репутації українського виробництва певних продуктів шляхом маркетингової та дипломатичної діяльності зі стратегічного просування країни у глобальній економічній системі, формування та використання конкурентних переваг на глобальному ринку з метою створення іміджу та управління репутацією, щоб якнайповніше реалізувати інтереси держави.

Ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності національного експорту в умовах зростання залежності від проміжного споживання імпорту може бути застосування фіскальних інструментів для тих видів економічної діяльності, де імпортна складова експорту є найвищою (машинобудування, виробництво гумових і пластмасових виробів, деревообробна промисловість). До таких інструментів можна віднести запровадження механізмів відстрочки зі сплати ПДВ при імпорті технологічного обладнання для оновлення промислових підприємств.

Крім товарної диверсифікації промислового експорту, життєвою необхідністю зростання експортного потенціалу промисловості України є географічна диверсифікація. Політичні події наочно довели, що надмірна географічна концентрація експорту, яка донедавна була властива зовнішній торгівлі України, породжує економічну і політичну залежність від домінуючого торгового партнера, тим самим створюючи надмірні економічні ризики і загрози для національної безпеки країни.

Дієвим інструментом стимулювання інтеграції українських виробників до глобального торговельного простору є створення платформи взаємодії між приватним сектором та державними інституціями, основною метою

якої є координація взаємозв'язку між потребами експортерів та існуючими можливостями на ринку.

Висновки

Основна мета дослідження стосується питань: яким чином глобальні ланцюги доданої вартості впливають на промисловий розвиток та які стратегії країни можуть запроваджувати для інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості, що сприятимуть зростанню та промислового розвитку. Досліджувались переваги створення ланцюгів доданої вартості як основи для розвитку та реалізації політики забезпечення сталості і інклюзивності.

Виявлено, що переважають такі негативні тенденції, як: проголошення будь-яких заходів промислового розвитку такими, що пов'язані з розвитком ланцюга доданої вартості, та розгляд ланцюгів доданої вартості спрощено, як потоків продукції, коли насправді ланцюги доданої вартості є складними адаптивними системами і управління ними складне.

Подальші дослідження необхідно пов'язати з адаптацією моделей до конкретних галузей та сучасних умов ведення бізнесу в Україні та розробки комбінації існуючих моделей. Дослідження глобальних ланцюгів доданої вартості розглядають чинники, що виходять за рамки тих, які зазвичай розглядаються при внутрішніх транзакціях. Цими чинниками є: стратегія корпорацій, структура управління, сформовані іноземними провідними фірмами рівні економічного розвитку та інститути країн походження інвесторів, обсяги міжнародного попиту та потенціал до зростання. Поєднання цих факторів відкриває можливості для створення доходів і зайнятості, а також екологічно безпечного виробництва, які згодом буде необхідно розвивати.

У процесі дослідження було порівняно методики розрахунку економічної доданої вартості, чистого операційного прибутку, середньозваженої вартості капіталу та інвестованого капіталу. Проведено декомпозицію показників, що мають великий ступінь впливу на кінцевий показник EVA та згруповано їх у три групи: людський (інтелектуальний), організаційно-управлінський та інноваційно-інвестиційний капітали.

Отже, дослідження підтверджує висновок, що створення доданої вартості на підприємстві є важливим аспектом його розвитку. Серед значної кількості підходів щодо визначення виконання цієї умови підприємством важливе місце посідає моделювання економічної доданої вартості. Визначення показника надає важливу інформацію щодо можливості впливати на прибутковість компанії. У розрахунках використовують три ключові складові: чистий операційний прибуток після сплати податків, інвестований у підприємство капітал і середньозважена вартість його залучення. Ці залежать від значної

кількості факторів, правильно впливаючи на які можна збільшити значення економічної доданої вартості.

Для продуктивності господарювання необхідно підтримувати рівень рентабельності, який дозволить виконувати таку основну умову, як наявність від інвестованого капіталу віддачі більшої за витрати на його залучення, та створення при цьому додаткової вартості підприємства.

Список використаних джерел:

1. Голов С. Облік і звітність на основі концепцій доданої вартості *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 8–9. С. 2–13.
2. Гриценко Л.Л., Деркач Л.С. Економічна додана вартість як показник оцінки ефективності функціонування підприємства. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2022. № 1. С. 41–46
3. Спільник І. Аналіз економічної доданої вартості підприємства. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*, 2015. Вип. 12. Ч. 4. С. 70–74.
4. Лось В.О. Моделювання економічної доданої вартості на підприємстві / В.М. Порохня. *Вісник Запорізького нац-го унів-ту*. 2018. № 1(3). С. 107–114.
5. Порохня В.М. Моделювання економічної доданої вартості на підприємстві / В.М. Порохня, В.О. Лось *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1(3). С. 107–114.
6. Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains. Organisation for Economic Co-operation and Development. Electronic data. [Paris: 2013] Mode of access: World Wide Web. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/interconnected-economies_9789264189560-en.
7. Liudmyla Trachenko, Nataliya Verkhoglyadova, Nataliia Shevchenko, Iryna Kononova. Assessment of quality management systems of service companies. *Intellectual economics Wroclawski Uniwersitet*. 2020, No. 14(1). P. 45–66.
8. Одрехівський М.В. Когнітивні підходи до побудови моделей інноваційного розвитку соціально-економічних систем. *Міжнародний науковий журнал «Економічна кібернетика»*. 2019. № 1–2 (13–14). С. 9–14.
9. Дугінець Г.В. Глобальні ланцюги вартості : монографія / Г.В. Дугінець. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 412 с.
10. Калініченко З.Д. Гузь І.І. Напрямки структурної перебудови економіки для цілей сталого розвитку Колективна монографія «Сучасні тенденції сталого розвитку: теорія, методологія, практика» колективна монографія / За ред. проф. Т.В. Полозової. Харків : ХНУРЕ, 2022. С. 37–47.
11. Плетньова Ю.К. Аналіз існуючих методик розрахунку доданої вартості на підприємстві. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 2. С. 168–175.
12. Державна статистика України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Давидов О.І. Моделі доданої вартості підприємств: економічний зміст та особливості побудови *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 3 С. 167–172.
14. Рудь В.В. Формування доданої вартості в умовах вертикальної інтеграції підприємств м'ясопереробної галузі: Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук. Житомир. 2015. 220 с.
15. Крилова А.О. Валова додана вартість як індикатор порівняння фінансових систем *Вісник НБУ*. 2017. № 12.

16. Горячук В.Ф., Шлафман Н.Л. Оцінка продуктивності підприємства і управління його діяльністю на основі економічної доданої вартості. *Збірник наук. праць ЛОГОС*. 2020. С. 90–91.
17. Дарабан М. Економічна додана вартість: загальний огляд концепції. “*Ovidius*” *University Annals, Economic Sciences Series*. 2017. № 1. С. 168–173.
18. Давидов О.І. Визначення вартості власного капіталу під час оцінки вартості підприємств *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного унів-ту. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. № 23. С. 97–102
19. Обушна Н.І. Методика ідентифікації факторів вартості підприємства на основі моделі економічної доданої вартості. *Ефективна економіка*. 2015. № 9.
20. Міщенко В.А. Сучасна концепція економічної доданої вартості (EVA). URL: http://www.rusnauka.com/35_PWMN_2008/Economics/38602.doc.htm.
21. Калініченко З.Д Використання показників EVA і MVA в управлінні вартістю інвестиційного проекту. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, Дніпро*, 2016 С. 67–74.

References:

1. Holov S. (2015) Oblik i zvitnist na osnovi kontseptsii dodanoi vartosti [Accounting and reporting based on concepts of added value]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 8–9, pp. 2–13.
2. Hrytsenko L.L., Derkach L.S. (2022) Ekonomichna dodana vartist yak pokaznyk otsinky efektyvnosti funktsionuvannya pidpryiemstva [Economic added value as an indicator of the evaluation of the efficiency of the enterprise's functioning]. *Visnyk SumDU. Serii «Ekonomika»*, no. 1, pp. 41–46.
3. Spilnyk I. (2015) Analiz ekonomichnoi dodanoi vartosti pidpryiemstva [Analysis of the economic added value of the enterprise]. *Ekonomichnyi analiz : zb. nauk. prats. Ternopil*, vol. 12, ch. 4, pp. 70–74.
4. Los V.O., Porokhnia V.M. (2018) Modeliuvannya ekonomichnoi dodanoi vartosti na pidpryiemstvi [Modeling of economic added value at the enterprise]. *Visnyk Zaporizkoho nats-ho univ-tu*, no. 1(3), pp. 107–114.
5. Porokhnia V.M., Los V.O. (2008) Modeliuvannya ekonomichnoi dodanoi vartosti na pidpryiemstvi [Modeling of economic added value at the enterprise]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1(3), pp. 107–114.
6. Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains. Organisation for Economic Co-operation and Development. Electronic data [Paris: 2013] Mode of access: World Wide Web. Available at: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/interconnected-economies_9789264189560-en.
7. Liudmyla Trachenko, Nataliya Verkho-glyadova, Nataliia Shevchenko, Iryna Kononova (2020) Assessment of quality management systems of service companies. *Intellectual economics Wroclawski Uniwersitet*, no. 14(1), p. 45–66.
8. Odrekhivskiy M.V. (2019) Kohnityvni pidkhody do pobudovy modelei innovatsiinoho rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Cognitive approaches to building models of innovative development of socio-economic systems]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Ekonomichna kibernetika»*, no. 1–2 (13–14), pp. 9–14.
9. Duhinets H.V. (2018) Hlobalni lantsiuhy vartosti : monohrafiia [Global value chains: monograph]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 412 p.
10. Kalinichenko Z.D. Huz I.I. (2022) Napriamky strukturnoi perebudovy ekonomiky dlia tsilei staloho rozvytku [Directions of structural restructuring of the economy for the

purposes of sustainable development]. Suchasni tendentsii staloho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka. Kharkiv: KhNURE, pp. 37–47.

11. Pletnova Yu.K. (2018) Analiz isnuichykh metodyk rozrakhunku dodanoi vartosti na pidpriemstvi [Analysis of existing methods of calculating added value at the enterprise]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 28, no. 2, pp. 168–175.

12. Derzhavna statystyka Ukrainy [State statistics of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Davydov O.I. (2017) Modeli dodanoi vartosti pidpriemstv: ekonomichnyi zmist ta osoblyvosti pobudovy [Models of the added value of enterprises: economic content and peculiarities of construction]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 3, pp. 167–172.

14. Rud V.V. (2015) Formuvannia dodanoi vartosti v umovakh vertykalnoi intehtatsii pidpriemstv miasopererobnoi haluzi [The formation of added value in the conditions of vertical integration of enterprises in the meat processing industry]: (PhD Thesis). Zhytomyr, 220 p.

15. Krylova A.O. (2017) Valova dodana vartist yak indykator porivniannia finansovykh system [Gross value added as an indicator of comparison of financial systems]. *Visnyk NBU*, no. 12.

16. Horiachuk V.F., Shlafman N.L. (2020) Otsinka produktyvnosti pidpriemstva i upravlinnia yoho diialnistiu na osnovi ekonomichnoi dodanoi vartosti [Assessment of enterprise productivity and management of its activities based on economic added value]. *Zbirnyk nauk. prats AOHOΣ*, pp. 90–91.

17. Daraban M. (2017) Ekonomichna dodana vartist: zahalnyi ohliad kontseptsii [Economic added value: a general overview of the concept]. “Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series, no. 1, pp. 168–173.

18. Davydov O.I. (2017) Vyznachennia vartosti vlasnoho kapitalu pid chas otsinky vartosti pidpriemstv [Determining the value of own capital during the assessment of the value of enterprises]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho univ-tu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, no. 23, pp. 97–10.

19. Obushna N.I. (2015) Metodyka identyfikatsii faktoriv vartosti pidpriemstva na osnovi modeli ekonomichnoi dodanoi vartosti [Methodology for identification of enterprise value factors based on the model of economic added value]. *Efektivna ekonomika*, no. 9.

20. Mishchenko V.A. Suchasna kontseptsii ekonomichnoi dobavlenoi vartosti (EVA) [The modern concept of economic value added (EVA)]. Available at: http://www.rusnauka.com/35_PWMN_2008/Economics/38602.doc

21. Kalinichenko Z.D. (2016) Vykorystannia pokaznykiv EVA i MVA v upravlinni vartistiu investytsiinoho proektu [Using EVA and MVA indicators in managing the cost of an investment project]. *Zbirnyk naukovykh prats Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu im. Olesia Honchara*, pp. 67–74.